12 Minderheden over minderheden

Gert Hekma, Jan Willem Duyvendak en David Bos (UvA)

12.1 Achtergrond

In de hoofdstukken 13 tot en met 18 beschrijven we de veranderingen die zich sinds het begin van de jaren zeventig in Nederland hebben voltrokken in de omgang met homoseksualiteit en homoseksuelen. We concentreren ons op vijf minderheidsgroepen: Surinaamse, Marokkaanse, Turkse, Chinese en behoudend protestantse Nederlanders. Alvorens we aan die *casestudies* beginnen, schetsen we in dit hoofdstuk een beeld van de ontwikkelingen inzake homoseksualiteit in de Nederlandse samenleving in haar geheel, en de samenhang met andere sociale veranderingen.
In de geschiedenis van homoseksualiteit in Nederland (zie Hekma 2004) is het begin van de jaren zeventig een keerpunt: de overheid schrapte artikel 248bis, erkende het COC, en liet homoseksuele mannen en vrouwen toe tot de krijgsmacht (zie hoofdstuk 1). Deze politieke besluiten waren voorafgegaan door veranderingen onder professionals: juristen en psychiaters beschouwden homoseksualiteit niet langer als een maatschappelijk gevaar of een stoornis, maar als een variatie, en zowel rooms-katholieke als protestantse pastors kweekten begrip voor 'de homofiele naaste'. Homoseksualiteit gold niet langer als een zonde, misdrijf of afwijking. Homo's en lesbo's waren ook zélf anders over homoseksualiteit gaan denken; ze beschouwden zichzelf niet langer als seksueel geïnverteerden ('nichten', 'potten' e.d.). Deze omslag in het denken over homoseksualiteit maakte deel uit van een 'seksuele revolutie', waardoor omstreeks 1970 al veel veranderd was in de omgang tussen mannen en vrouwen. Lang niet alle Nederlanders konden zich echter in die veranderingen vinden: behoudende protestanten, bijvoorbeeld, verzetten zich uitdrukkelijk tegen de nieuwe seksuele moraal.
Zulke stormachtige veranderingen waren voorbijgegaan aan de landen waaruit omstreeks 1970 grote aantallen migranten naar Nederland kwamen. Tot het begin van de jaren zestig had men hier te lande niet veel gunstiger gedacht over seks tussen geslachtsgenoten dan in landen als Suriname, Turkije, Marokko of China. Maar in tien jaar tijd was de publieke opinie over homoseksualiteit grondig veranderd.

12.2 Doorbraak van homo-emancipatie

De omslag in het denken over homoseksualiteit maakte deel uit van een bredere seksuele revolutie, die ook tot uitdrukking kwam in de omgang met voor- en buitenechtelijke seks, voorbehoedsmiddelen, abortus, pornografie, prostitutie, echtscheiding en seksuele variaties. De seksuele revolutie op haar beurt hangt samen met grootschalige ontwikkelingen die door historici en sociologen worden geduid als individualisering, ontkerkelijking en democratisering. Met individualisering wordt dan gedoeld op de ontwikkeling dat mensen minder afhankelijk werden van knellende sociale banden, in

het bijzonder van hun familie – een ontwikkeling die voor vrouwen, jongeren, homo's en lesbo's van groot belang is geweest. Met ontkerkelijking wordt niet alleen gedoeld op kerkverlating: ook velen die, voorlopig, lid bleven van een kerk gingen daar minder vaak heen of trokken zich minder aan van wat er werd verkondigd. Bovendien kregen menswetenschappelijke denkbeelden een grotere invloed binnen de kerken. Met democratisering doelt men op de ontwikkeling dat burgers zich minder lieten voorschijven door autoriteiten en anderen die gewend waren de eerste viool te spelen. Vrouwen en jongeren, met name studenten, kwamen sterker op voor hun belangen en verlangens. In Nederland betekende democratisering ook een uitbraak uit het verzuilde systeem waarin de meeste mensen zeer loyaal waren aan hun zuil, van krantenkeuze en sportclub tot dagelijkse boodschappen.

Deze emancipatie van vrouwen en jongeren biedt – naast individualisering en ontkerkelijking – een belangrijke achtergrond voor de verbeterde situatie van homo's en lesbo's. Met het verdwijnen van starre genderrollen verkregen vrouwen langzamerhand meer gelijke rechten. Zo konden gehuwde vrouwen vanaf 1955 in overheidsdienst werken, en waren ze vanaf 1956 handelingsbekwaam. Door de Bijstandswet van 1965 konden vrouwen scheiden zonder te hoeven terugvallen op hun familie. Dankzij verruiming van het woningaanbod konden jongeren eerder op zichzelf gaan wonen en zich aldus onttrekken aan het ouderlijke gezag. Ook homo's en lesbo's profiteerden hiervan.

Speelruimte voor sociaal en seksueel verkeer was voortaan ook buiten de deur ruimer voorhanden, althans in de grote steden. Al in de jaren vijftig had de hoofdstedelijke politie besloten dat het beter was dat homo's elkaar ontmoetten in de kroeg dan dat ze elkaar opzochten in urinoirs en parken. In Amsterdam ontstond zo een ruim, elders in Europa lang ongeëvenaard aanbod van cafés, disco's en sauna's.

De seksuele revolutie werd ook gestimuleerd door technische en organisatorische ontwikkelingen. Zo koppelde 'de pil', die in 1963 op de markt kwam, seksualiteit los van voortplanting: vrijen voor het huwelijk werd minder riskant. Dit leidde tot een 'algemene tolerantie ten aanzien van alle op basis van wederzijdse liefde aangegane relatievormen; dat heeft een positieve invloed op de acceptatie van homoseksuele en voorechtelijke relaties' (Schnabel 1973: 201). Het COC vond in de jaren van de seksuele revolutie een natuurlijke bondgenoot in de *Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming* (NVSH), die groeide naar 200.000 leden en een invloedrijk tijdschrift, *Sekstant*, uitgaf. De NVSH streed, aldus voorzitster Mary Zeldenrust-Noordanus in haar jaarrede van 1967, tegen seksuele en genderdichotomie en tegen alle strafwetten en regels die een vrijere seksuele omgang bemoeilijkten. De meeste wetten en regels die volgens de NVSH in de prullenbak konden verdwijnen, werden inderdaad – en zelfs sneller dan verwacht – afgeschaft of bijgesteld (Schnabel 1980; Hekma et al. 1990).

Niet alleen de context veranderde, maar ook de betekenis die aan seks en sekse werd gegeven. In de tweede helft van de twintigste eeuw voltrok zich een revolutie in gender- en seksueel gedrag. Heteroseksuele relaties voor en buiten het huwelijk werden algemener aanvaard en de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen verminderde. Dit had ook gevolgen voor homo- en lesborelaties. De nichten van een eerder tijdperk die voor onmannelijk werden versleten en voor 'tule' (heteromannen) gingen en de potten die onvrouwelijk gedrag vertoonden en het met 'femmes' deden, ruimden het veld voor

homomannen en lesbische vrouwen die relaties met elkaar aangingen en hun gendergedrag aanpasten. Homo's gingen zich meer mannelijk voelen en gedragen, en lesbo's meer vrouwelijk, terwijl hun zelfbewustzijn groeide. Het seksuele grensverkeer dat tussen nichten en heteromannen en tussen potten en 'femmes' bestond, verdween (zie voor de traditionele gendertyperingen de autobiografieën die Stokvis in 1939 verzamelde). Mannen en vrouwen die voor hun eigen sekse kozen, gaven voortaan vaak te kennen dat ze 'gewoon hetzelfde' wilden zijn. Gelijkwaardigheid in zowel hetero- als homoseksuele relaties werd vertaald naar seksuele gelijkheid, ook in de zin van meer open of uitwisselbare seksuele rollen, waar die voorheen erg vast hadden gelegen: traditioneel waren mannen actieve subjecten en vrouwen passieve objecten geweest.
Zoals we zullen zien, hielden behoudende protestanten en etnische minderheden, anders dan de meeste Nederlanders, vast aan seksuele ongelijkheid en absolute genderverschillen. Daardoor ontstond er een cultuurkloof op die terreinen tussen de kinderen van de seksuele revolutie en degenen die daar niets in zagen, die homoseks als abject bleven zien en van meisjes eisten dat ze maagd bleven tot het huwelijk.

Een andere relevante ontwikkeling was de groeiende professionele belangstelling voor homoseksualiteit. Naast politie en juristen ging het vooral om psychiaters en andere artsen, zielzorgers en psychologen. Laatstgenoemden begonnen vanaf de jaren vijftig (in het voetspoor van maatschappelijk werkers) werk te maken van 'levensmoeilijkheden'. Hun methode van 'counseling' bestond uit het aandachtig en empathisch luisteren naar wat de 'cliënt' bewoog. Zo ontstond er ruimte en begrip voor de beleving van homo's en lesbo's. Ook psychiaters en zielzorgers leerden zich die luisterende houding aan en maakten homoseksualiteit 'hoorbaar' – eerst alleen in de beslotenheid van de spreekkamer, maar spoedig ook daarbuiten (Bos 2005a).
In 1969 promoveerde psychiater Wijnand Sengers op het proefschrift *Homoseksualiteit als klacht*, waarin hij betoogde dat niet homoseksualiteit het probleem was maar de maatschappelijke reactie daarop. Alleen als homoseksuelen psychische klachten hadden, verdienden ze psychiatrische aandacht. Meestal was het doorverwijzen naar homoclubs het beste advies dat een psychiater kon geven (Houweling et al. 2004). Dat klonk radicaal, maar het was geen geheel nieuwe stelling. Zes jaar eerder, in 1963, had de gereformeerde psychiater F.J. Tolsma iets soortgelijks geschreven, in de tweede druk van een veelgelezen boek over homoseksualiteit. Hij verkondigde daarin ideeën die soms lijnrecht in tegenspraak waren met wat hij had gesteld in de eerste druk, verschenen in 1948 (Bos 1994). Ook zijn katholieke collega Kees Trimbos maakte een radicale ommekeer. Terwijl hij in 1953 het 'homoseksuele verschijnsel' nog had getypeerd als iets waarvoor een normaal mens alleen maar walging kon voelen, net als voor excrementen, stelde hij in 1961 voor om 'de homofiele vriendschap positief te waarderen en seksueel contact in een vaste verhouding te tolereren' (Oosterhuis 1992: 123, 209).
Homoseksualiteit werd omstreeks 1960 hoorbaar en zichtbaar. Homo's werden eind jaren vijftig hoorbaar op de radio en vanaf de eerste helft van de jaren zestig werden ze zichtbaar op de televisie. In het culturele leven, zoals in het theater en bij het ballet, kwam het thema op de planken. De optredens en de boeken van Gerard Reve brachten homoseksualiteit voor velen dichterbij.

De hier geschetste brede maatschappelijke ontwikkelingen van individualisering, ontkerkelijking en democratisering voltrokken zich in Nederland sneller en radicaler dan elders. Deze drie processen zijn in toegespitste vorm ook voor de Nederlandse homo-emancipatie van groot belang geweest en kunnen mede verklaren waarom de homo-emancipatie zich in Nederland relatief snel voltrok: het fundamenteel nieuwe idee van seksuele gelijkheid werd denkbaar toen verhoudingen waren gedemocratiseerd én geïndividualiseerd: mannen en vrouwen waren gelijkwaardig geworden en ontwikkelden zich tot zelfstandige individuen.
Niettemin lijkt zeker de accentuering van ontkerkelijking in alle verklaringen van homo-emancipatie een belangrijk specifiek element te missen, namelijk de rol van katholieke en protestantse zielzorgers, psychologen en psychiaters (zoals Trimbos en Tolsma). Toen gereformeerden, hervormden en katholieken vanaf 1960 meer accepterend tegenover homoseksualiteit kwamen te staan, ontstond de verrassende situatie dat deze kerkgenootschappen liberalen en socialisten in tolerantie bijbeenden. Socialisten en liberalen hadden zich in 1911 verzet tegen artikel 248bis en het daarna in wisselende mate opgenomen voor homorechten, maar na de oorlog hadden ze er vooral het zwijgen toe gedaan. Ook democratisering biedt geen voldoende verklaring voor de veranderingen die zich in de jaren zestig voltrokken inzake homoseksualiteit. De homo-emancipatie lijkt immers sterk te hebben geprofiteerd van de in verzuild Nederland gebruikelijke hiërarchische verhoudingen: Nederlandse burgers waren gewend om te luisteren naar predikanten, pastoors, huisartsen, leraren en andere gezagdragers en toen dezen relatief progressieve opvattingen over homoseksualiteit begonnen te huldigen had dat een grote invloed op hun achterban. Het was echter zeker niet alleen een beweging van boven naar beneden, want zoals we eerder constateerden, veranderden professionals ook van mening doordat hun parochianen, gemeenteleden, patiënten en cliënten zich uitspraken over hun problemen. En al voordat Nederlanders van mening veranderden over seksualiteit veranderde hun seksuele en gendergedrag: ze 'knepen de kat in het donker' – zoals de groepen die in de hoofdstukken 13-18 aan het woord komen vaak nog steeds doen.
De verlichte opstelling die pastors omstreeks 1960 aannamen tegenover homoseksualiteit is interessant voor ons onderzoek want religie is evident een kernthema in de moeizame omgang van de hier te bespreken minderheden met homoseksualiteit. Intolerantie ten aanzien van homoseksualiteit wordt enerzijds vaak toegeschreven aan religieuze overtuigingen, maar anderzijds – of juist daarom – zouden religieuze voormannen (en wellicht ook een enkele voorvrouw) een belangrijke rol kunnen spelen in het vergroten van de acceptatie van homoseksualiteit.

12.3 Opleving van antihomosentimenten

De groeiende acceptatie van homoseksualiteit bleek bij de bestrijding van de aids-epidemie in de jaren tachtig, de invoering van de Wet Gelijke Behandeling (1994) en ten slotte de openstelling van het huwelijk voor paren van hetzelfde geslacht (2001). Dat laatste was voor veel mensen het symbolische eindpunt van de strijd voor homo-emancipatie. Toch namen rond 2000 berichten toe over homoseksuele leraren die op hun school niet (meer) uitkwamen voor hun voorkeur, of vroegtijdig in de WAO verdwenen,

over jongeren uit migrantengroepen die geen voorlichting over homoseksualiteit op school accepteerden en over homomannen die in elkaar werden geslagen of lesboparen die hun woning uit waren gepest – berichten waarin migrantenjongens vaak als daders werden aangewezen. Zo ontstond de indruk dat de homo-emancipatie allerminst voltooid, en misschien wel op haar retour was.
Deze thematiek werd nationaal nieuws in mei 2001, toen NOVA een interview uitzond met de Marokkaanse imam Khalil El Moumni. Zijn uitspraken over homoseksualiteit wekten veel maatschappelijke commotie. Hij noemde homoseksualiteit niet alleen een zonde, maar ook 'een besmettelijke ziekte', die 'schadelijk is voor de Nederlandse samenleving' aangezien 'iedereen ermee besmet kan raken'. Ook had hij in een preek gezegd dat Europeanen lager stonden dan honden en varkens want die beesten kenden het homohuwelijk niet. Premier Kok, minister Van Boxtel (grotesteden- en integratiebeleid) en vele anderen spraken zich scherp uit tegen de imam en Kamerleden stelden voor hem uit te wijzen. Overigens bleek na de uitzending dat hij zich in het interview ook had gekeerd tegen antihomogeweld, maar dat gedeelte was niet uitgezonden (Hekma 2002).
Door deze en andere gebeurtenissen won de gedachte snel grond dat homoseksualiteit vooral problematisch ligt bij streng religieuze groepen, wier aantal en macht zou toenemen: naast de orthodoxe christenen van eigen bodem, kwam vooral de islam sterk in de aandacht te staan. De opkomst van Pim Fortuyn speelde hierin een katalyserende rol. In een sterk gepolariseerd politiek klimaat rees zijn ster snel. Als openlijk homoseksueel profileerde hij zich met een anti-immigratieprogramma waarin thema's als vrouwen- en homo-emancipatie een belangrijke rol speelden. Fortuyn claimde een tegenstelling tussen verlichte Nederlanders en achterlijke moslims, tussen een linkse kerk die het multiculturalisme verdedigde en rechtse realisten die pal voor de Nederlandse cultuur stonden. In zijn voetspoor volgden anderen zoals Ayaan Hirsi Ali, Rita Verdonk, Marco Pastors en Geert Wilders. In het debat kwamen moslims en homo's tegenover elkaar te staan als symbolen van respectievelijk religieus conservatisme en liberale vrijheid. Homoseksualiteit groeide uit tot een van de ijkpunten van integratie van moslims in Nederland – en moslimhomo's kwamen klem te zitten tussen 'eigen' en 'Nederlandse' cultuur. Homo's en lesbo's met wortels in Noord-Afrika of het Midden-Oosten kregen in mei 2001 een eigen plaats in de Arabische homobar Habibi Ana, die dat jaar ook met een oriëntaalse boot meevoer in de *Canal Parade*.
Naar aanleiding van de El Moumni-affaire begonnen COC, Humanistisch Verbond, de stichtingen Islam en Burgerschap en Yoesuf (centrum voor Islam en seksuele diversiteit) een organisatie, De Dialoog, die door het hele land bijeenkomsten organiseerde. Katholieken, protestanten, humanisten, moslims en soms joden legden daarin aan elkaar uit hoe ze binnen hun geloof aankeken tegen homoseksualiteit. Sommige Marokkaans- en Turks-Nederlandse leiders als Mohammed Sini, Ahmed Aboutaleb, Haci Karacaer en vooral Ahmed Marcouch speelden een belangrijke rol in dit debat. Zij spraken zich herhaaldelijk en duidelijk uit tegen homodiscriminatie en antihomogeweld. Tegenwoordig worden de bijeenkomsten dichterbij de doelgroepen georganiseerd, in de hoop dat ze zo meer effect hebben. In de bijeenkomsten van De Dialoog brachten moslims nieuwe verwijten naar voren: homo's zouden islamofoob zijn en ze zouden Marokkaanse jongens misbruiken.[1]

De relatie tussen homoseksualiteit en islam bleef op de agenda staan door nieuwe incidenten. Eind 2001 zei de Surinaamse geestelijk verzorger Abdullah Haselhoef bijvoorbeeld dat homoseks volgens de islamitische traditie de doodstraf verdient, en in 2004 bleek dat de Amsterdamse El Tawheed-moskee een boekje verkocht waarin moslims werden opgeroepen om homo's van een flatgebouw te gooien. Ook waren er geregeld berichten over Marokkaanse jongens die 'potenramden'.

In de recente discussies over homoseksualiteit draait het overigens niet alleen om moslims. Ook rooms-katholieken en behoudend protestanten worstelen met hun houding tegenover homoseksualiteit. Zo ontbrandde in de ChristenUnie in 2007 (kort na de toetreding tot het kabinet-Balkenende IV) een discussie over de vraag of homoseksuele leden (zoals Sander Chan) een officiële functie mogen vervullen in de partij. Daarnaast was er nog altijd de kwestie van 'weigerambtenaren', die vanwege morele bezwaren geen 'homohuwelijken' wilden sluiten. Homoseksuele leraren op christelijke scholen konden volgens de wet nog steeds worden ontslagen vanwege 'het enkele feit' van hun seksuele oriëntatie, maar wat betekende dat enkele feit nu eigenlijk? Niet alleen in de nationale media leidden deze zaken tot levendige discussies, maar ook –en meer nog – in de bladen van de behoudend protestantse zuil. Ook stonden er homo's en lesbo's uit eigen kring op die homoseksualiteit een gezicht gaven met organisaties als *ContrariO* en *RefoAnders*.

12.4 Enkele cijfers

In Nederland is sinds het midden van de twintigste eeuw veel veranderd en vaak ook verbeterd in de omgang met gender en seksualiteit. Het zou echter onjuist zijn om de suggestie te wekken dat er alleen nog maar werk aan de winkel is bij een paar 'achtergebleven' groepen. Uit eerder onderzoek (Keuzenkamp et al. 2006; Buijs et al. 2008) is gebleken dat er ook onder autochtone, seculiere Nederlanders sentimenten, opvattingen en praktijken bestaan die weinig ruimte laten aan mannen en vrouwen die zich aangetrokken voelen tot hun eigen sekse. In dit deel van het rapport richten we de aandacht echter specifiek op enkele minderheidsgroepen, waar sprake is van een relatief sterke afkeuring van homoseksualiteit.
Alvorens we duiken in de concrete gevalstudies, geven we eerst cijfers, omschrijvingen en uitgangspunten. Begin 2008 telde Nederland 3,2 miljoen migranten en hun nakomelingen: ingezetenen van wie minstens één ouder buiten Nederland werd geboren. Tezamen maken zij bijna een vijfde van de totale bevolking uit. Iets meer dan de helft van hen (dus ruwweg een tiende van de Nederlandse bevolking) is afkomstig uit 'niet-westerse' landen. In dit onderzoek concentreren we ons op ontwikkelingen in de grootste drie 'niet-westerse' etnische minderheden in Nederland: Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Nederlanders. Arubaanse en andere Antilliaanse Nederlanders blijven buiten beschouwing; niet omdat homoseksualiteit onder hen algemeen aanvaard zou zijn, maar omdat we ons moesten beperken. Wel besteden we aandacht aan de op vier na grootste etnische minderheid, met een vrij lange migratiegeschiedenis in Nederland:

de Chinese gemeenschap, juist omdat over hen zo opvallend weinig bekend is. Tabel 12.1 geeft een beeld van de omvang van deze groepen.

Tabel 12.1

Niet-westerse migranten en hun nakomelingen in Nederland, 1 januari 2009 (in absolute aantallen en procenten)

	aantal personen x 1000	aandeel in de bevolking (%)	toename sinds 1-1-2000 (%)	aandeel tweede generatie
Turkse Nederlanders	378,3	2,3	23	48,4
Marokkaanse Nederlanders	341,5	2,1	30	51,2
Surinaamse Nederlanders	338,7	2,1	12	45,4
Antilliaanse en Arubaanse Nederlanders	134,8	0,8	26	40,8
Chinese Nederlanders	50,4	0,3	69	30,6

Bron: Agtmaal-Wobma en Nicolaas 2009, tabel 2.1

De vijfde minderheid die we onder de loep nemen, is die van de behoudende protestanten. Uit eerder onderzoek is bekend dat ook in deze, wat vaag omlijnde, groep veel weerstand leeft tegen homoseksualiteit. De omvang van deze groep is niet zo eenvoudig vast te stellen.
In de eerste plaats is niet duidelijk wat er moet worden verstaan onder 'lidmaatschap' van een religieuze groep. In sommige onderzoeken gaat men uit van een subjectief criterium: tot welke religieuze stroming rekenen mensen zichzelf? In andere legt men een objectief criterium aan, namelijk of iemand geregistreerd staat als lid, bijvoorbeeld omdat hij of zij als kind is gedoopt (en zich niet heeft laten uitschrijven).
In de tweede plaats is niet precies duidelijk wat er moet worden verstaan onder 'behoudend protestants'. Bernts et al. (2006) onderscheiden naast de Protestantse Kerk in Nederland vier stromingen: vrijzinnig protestanten, bevindelijk gereformeerden, orthodox-gereformeerden en evangelische protestanten (inclusief Pinkstergelovigen). Deze indeling is niet waterdicht, want ook *in* de Protestantse Kerk in Nederland (PKN, het grootste protestantse kerkgenootschap) vindt men vrijzinnigen, evangelischen, bevindelijken en orthodoxen, en laatstgenoemde twee groeperingen overlappen elkaar ten dele. In hoofdstuk 13 gaan we nader in op deze classificatie en op de stijlverschillen tussen de genoemde groepen; hier volstaan we met het geven van wat cijfers (tabel 12.2).

Tabel 12.2
Religieuze gezindten in Nederland, 2006 (in absolute aantallen)

denominatie	leden x 1000	gemeenschappen	voorgangers
Rooms-katholieke Kerk	4406	1450	1908
Protestantse Kerk in NL (incl. Geref. Bond i/d PKN)	1944	1832	2173
orthodox-gereformeerd (GKV, CGK en NGK)	238	566	541
bevindelijk gereformeerd (excl. Geref. Bond i/d PKN)	221	390	117
evangelisch (o.a. pinkstergelovigen)	148 (wv. 88 pinkster-gemeente)	890	?
vrijzinnig protestants (doopsgezind, remonstrants, NPB)	19	225	177
overig christelijk	156	?	?
totaal christelijk	7132	?	?

Bron: Bernts et al. (2006), tabel 4.1

12.5 Vraagstelling en methode

In dit onderzoek gaan we na welke veranderingen zich sinds 1970 hebben voltrokken in de manier waarop er in vijf etnische of religieuze minderheidsgroepen wordt omgegaan met homoseksualiteit. We willen daarmee achterhalen welke condities bevorderlijk zijn voor emancipatoire ontwikkelingen en welke deze belemmeren. We letten zowel op condities binnen de betreffende minderheidsgroep als op de bredere maatschappelijke context. Ons onderzoek betreft dus ontwikkelingen rond de acceptatie of, algemener, het omgaan met homoseksualiteit in de vijf genoemde minderheden. We beantwoorden de volgende onderzoeksvragen:

- *Wat is er de afgelopen dertig à veertig jaar in deze gemeenschappen veranderd (of hetzelfde gebleven) in de manier van omgaan met homoseksualiteit en met homoseksuele mannen en vrouwen?*
- *Wat zijn keerpunten en mijlpalen geweest in deze ontwikkelingen?*
- *Waaruit komen deze veranderingen voort?*
- *Hoe zijn deze benut?*
- *Wat hield of houdt (verdere) ontwikkeling tegen?*

Om deze vragen te beantwoorden hebben we literatuuronderzoek gedaan naar wat uit media en eerdere onderzoeken bekend is over homoseksualiteit en homo-emancipatie in de vijf groepen. Daarnaast hebben we sleutelfiguren geïnterviewd,[2] ongeveer tien personen per groep. Het belang van de ene of de andere methode verschilde sterk per groep. Zo is over behoudend protestanten veel literatuur en schriftelijk bronnenmateriaal beschikbaar maar over de Chinezen vrijwel niet. Bij het selecteren van de sleutelfiguren hebben we in de eerste plaats gelet op de mate waarin zij bekend zouden

kunnen zijn met homoseksualiteit, homo-emancipatie en de veranderingen die zich wat dat betreft hebben voltrokken in hun gemeenschap. We hebben geprobeerd een substantieel aantal vrouwen te vinden maar dat is slechts ten dele gelukt, doordat in deze gemeenschappen sleutelfiguren vaak per definitie mannen zijn.

Noten

1 Dit was naar aanleiding van de affaire in 2003 rond de toenmalige directeur van PSV, die beschuldigd werd van het seksueel misbruiken van minderjarige jongens in het Eindhovense Anne Frank-plantsoen. Oebele Kooistra schreef later *Jongens huilen niet* (2006), waarin het vooral ging over seksueel misbruik van Marokkaans- en Turks-Nederlandse jongens door familieleden en *sugar daddies* (oudere homoseksuele mannen). Een op de tien van deze jongens zou te maken hebben gehad met seksueel misbruik. Het onderzoek is omstreden omdat het vooral is gebaseerd op informatie uit de derde hand. De media besteedden meer aandacht aan de *sugar daddies* dan aan de incest hoewel onduidelijk was hoe beide vormen zich getalsmatig tot elkaar verhielden en of die jongens niet zelf dat 'seksueel misbruik' hadden opgezocht, door rond te hangen in cruisinggebieden zoals het genoemde plantsoen.

2 In elk van de vijf groepen maakten we gebruik van hetzelfde interviewprotocol: zie voor de bijlage www.scp.nl, bij het desbetreffende rapport.